

SZTÁLIN NYELVTUDOMÁNYI CIKKEINEK JELENTŐSÉGE A MAGYAR RÉGÉSZET SZÁMÁRA

(A Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályán 1951. december 12-én tartott előadás.)

Írta : FÜLEP FERENC

az Országos Magyar Történeti Múzeum h. főigazgatója.

Közel másfél éve már, hogy Sztálin nagyjelentőségű munkái a szovjet nyelvtudományi vitában megjelentek. Ezek a cikkek alkotó továbbfejlesztései a marxizmus-leninizmusnak, megtermékenyítették nemcsak a szovjet nyelvtudományt, hanem új utakat jelöltek meg a haladó tudomány számára az egész világban. Sztálin korszakalkotó munkája új fejezetet nyitott a társadalomtudományok fejlődésében. A másfél év alatt a Szovjetunióban és a népi demokráciákban sok tudományos vitát indítottak meg ezek a cikkek, segítettek leleplezni a burzsoá tudomány számos hamis tételét, amelyek makacsul tartották magukat egy-egy tudományterületen, igen gyakran álmarxista mezbe öltözve. A sztálini útmutatások olyan fegyvert adtak kezünkbe, amelyek segítségével a kizsákmányoló osztályok által a tudományba becsempészett hamisításokat ki lehet söpörni.

A Szovjetunióban lezajlott számos vita azt bizonyítja, hogy a szovjet tudósok ezt a tisztogatást el is kezdték és Sztálin nyelvtudományi cikkei a Szovjetunió egész tudományos életét mozgósították a burzsoá ideológia elleni harcra. A szovjet folyóiratok beszámolnak azokról a termékeny vitákról, amelyek szinte a tudomány minden területén, közelebbről a társadalmi tudományok területén lezajlottak. A régészetben is megbeszélések és viták egész sora folyt le, hiszen az ú. n. Marr-vitában igen sokszor hivatkoztak Marr-ra, mint archeológusra, annál is inkább, mivel Marr éveken keresztül az Anyagi Kultúra Története Intézetének igazgatója volt, s azt állították, hogy Marr nemcsak a nyelvtudományban, hanem a régészetben is »korszakalkotó eredményeket ért el«, s nemcsak nyelvtudományi, hanem régészeti munkássága is határkövet jelent a szovjet tudományban; egy szóval »tanítványai« úgy igyekeztek a dolgot feltüntetni, mintha ő lett volna a marxista szovjet történettudomány és régészet megalapítója. Sztálin cikkeinek megvitatása a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Anyagi Kultúra Története Intézetében, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Történeti Intézetében és még számos érdekelt intézményben, világosan kimutatta ennek a megállapításnak a tarthatatlanságát és rámutatott arra, hogy Marr működése nemcsak marxistának nem mondható a régészet területén, de idealista »tanaival« egyenesen akadályozójává vált a szovjet régészet fejlődésének. Az Anyagi Kultúra Története Intézetében lezajlott vitá-

ban Sz. V. Kiszjeljov professzor ezt mondta : »I. V. Sztálin cikkeinek fényénél világosan látszik a Marrról és követőitől származó »új nyelvelmélet« és valamennyi alaptételének tarthatatlansága ; ilyenek a nyelv felépítmények tekintése, a nyelv osztályjellegének és a nyelvi »forradalmaknak« az emlegetése, azok a demagógikus követelések, amelyek az »elavult« osztálynnyelveket új nyelvekkel akarták helyettesíteni, az ú. n. kereszteződéselmélet, a stadialitás-elmélet, az elemek szerinti »paleontológikus« analízis és sok egyéb, egymásnak gyakran ellentmondó tétel, amelyek Marrrt nem marxistává, hanem »a marxizmusnak csupán leegyszerűsítőjévé és vulgarizálójává« tették . . . A legtöbb szovjet régész számára mindig akadályt jelentett az ú. n. »stadialis nyelvfejlődés elmélete«. N. J. Marr követői arra törekedtek, hogy fantasztikus »szkitha«, »kimmer«, »jafetita« stb. stádiumok mögé rejtsek a reális történeti folyamatot, amely a »stádiumokkal« semmi közösséget nem mutató törvényszerűségek szerint fejlődik. Ez a hiszékeny embereket csupán elvonta a társadalmi fejlődés igazi tudományos analízisétől, amely megfelel a történelmi materializmus tételeinek.« (A. Mongaj : I. V. Sztálin a marxizmus és nyelvtudomány kérdéseiben írott munkáinak megvitatása a Szovjetunió Tud. Ak. Anyagi Kultúra Története Intézetében. Vesztnyik drevnyej isztorii 1950. 3. sz. 202—207. l.) A Szovjetunióban tehát archeológus körökben is alaposan megvittatták Sztálin nyelvtudományi cikkeinek jelentőségét a szovjet régészet fejlődésére.

A Magyar Tudományos Akadémia egy évvel ezelőtt lefolyt vitáiban szintén középponti helyet foglalt el Sztálin nyelvtudományi munkáinak megvitatása és azóta is számos értékes tanulmány foglalkozott vele. Ezek a tanulmányok megvizsgálták és alkalmazták Sztálin cikkeinek tanulságait a társadalmi tudományok területére általában, egyes tudományágak területére különösen.

A magyar régészeket legközelebből érintette Molnár Erik akadémikus egy évvel ezelőtt elhangzott előadása, amelyben Sztálin munkáinak jelentőségét vázolta a történettudományban. Azóta egy év telt el és ezalatt kísérletet sem tettünk arra, hogy a sztálini tételek alkalmazását és tanulságait megvitassuk a magyar régészetben. Hibát követett el a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Bizottsága, hibát követünk el valamennyien, hogy ezt a döntő fontosságú útmutatást és jelentőségét mai napig sem tárgyaltuk meg. Megkövetelte volna megvitatását tudományunknak az elmúlt rendszerben elfoglalt helyzete, jelenlegi fejlődési foka és jövő fejlődési iránya, valamint szakembereink szinte teljes tájékozatlansága abban a kérdésben, hogy mit jelent számunkra a régészetnek, mint történettudománynak felépítményi jellege és ez jövő fejlődésünket illetően milyen köteleességeket ró ránk.

Amint a szovjet vitákból is kitűnik, Sztálin munkái olyan hatalmas perspektívákat nyújtanak az archeológia területén is és olyan nagy feladatokat rónak az archeológiára, mint történettudományra, hogy ennek minden vonatkozását egyetlen előadásban feldolgozni szinte lehetetlen. Éppen ezért csupán

néhány döntő kérdést kívánok jelen előadásomban felvetni és megpróbálok ezekre feleletet adni.

Legelőször az ethnogenezis kérdésével szeretnék foglalkozni. Molnár Erik akadémikus idézett előadásában a következőket mondja: »Az sem volt véletlen, hogy a marizmus éppen az ethnogenetika területén aratott sikereket. A nyelvek forradalmi megújulását a történet világosságában kimutatni sehogyan sem lehetett. A hamis tanítás visszahúzódott tehát az ethnogenetikába, vagy a korai történet félhomályába. S itt azután a nyelv, mint felépítmény vulgármaterialista tanítása burjánzásnak is indult, logikus követelményeivel a nyelv osztályjellegéről és a robbanásszerű stadiális fejlődésről szóló tanításokkal együtt.« (Molnár Erik: Sztálin nyelvtudományi cikkei és a történettudomány. Társadalmi Szemle 1951. 2. sz. 143. l.). — Amint ismeretes, Marrnak az idézetben is említett hamis felfogását Sztálin szétzúzta, amikor megdöntötte a nyelv osztályjellegéről szóló vulgármaterialista álláspontot, bebizonyította, hogy a nyelv fejlődése a régi minőségből új minőségbe nem robbanásszerűen történik, hanem az új minőség elemeinek fokozatos felhalmozódása útján, a régi minőség elemeinek fokozatos elhalása útján; és tisztázta a nyelvek kereszteződésének folyamatát, amelyek szerint két nyelv kereszteződése folyamán nem keletkezik egy új harmadik nyelv, amely minőségileg is különbözik a másik kettőtől, hanem az egyik nyelv a kereszteződés folyamán győzedelmeskedik a másik felett.

Mi a helyzet most már a magyar régészetben az ethnogenezis kérdését illetőleg?

A Marr-féle hamis felfogás ebben a vonatkozásban a magyar régészetet igen kevésbé fertőzte meg. A magyar régészeti kutatás a mult rendszer alatt el volt zárva a szovjet tudomány eredményeitől, s így kutatóink — ritka kivételtől eltekintve — nem kerültek érintkezésbe a marista felfogással. Rá kell mutatnunk még egy másik okra is. A magyar nép őstörténetének a kérdésével — ahol a marri felfogás esetleg károsan jelentkezhetett volna — régészeink jóformán alig foglalkoztak, mivel a magyar nép kialakulása korának emlékanyagát nem ismerték, éppen a fenti okok miatt. Így az a különös helyzet állott elő, amire már Molnár Erik is rámutatott (A magyar társadalom története az őskortól az Árpád-korig. Bp. 1949. 82. l.), hogy nyelvészek foglalkoztak — a régészeti emlékek figyelmen kívül hagyásával — a magyar nép kialakulásának periódusával, míg a régészeti irodalom ezt a problémát alig érintette.

Jelentkezett azonban a marrista felfogás a felszabadulás utáni irodalmunkban két történeti periódusban is.

A paleolith-korszak problémáinak vizsgálatánál kutatóink a felső-paleolithikum emberének kialakulását tárgyalva *elvileg* hadakoznak a migráció ellen, holott a migráció, a vándorlás tényét a szovjet kutatás sem veti el teljesen az ethnogenezis-kutatásban, csupán annak mechanikus értelmezése és a történeti fejlődés egyetlen rúgójaként való beiktatása ellen tiltakozik.

Másik jelentkezését a népvándorlás korának kutatásában figyelhetjük meg. Egyes kutatóink itt szinte teljes mértékben elvetik a tipológiát, mint elsősleges és a leletek értelmezéséhez nélkülözhetetlen feldolgozási módszert és csupán az anyag társadalomtörténeti értékelésével vélik egy korszak társadalmi viszonyait és a megfelelő felépítményi jelenségeket megoldani és magyarázni. Ezzel lényegében beleesnek a Marr-féle pusztán szociologizáló módszer hibájába, s így a marxizmus vulgarizálóivá lesznek. (A tipológia kérdése még más összefüggésben vissza fogok térni.)

Az ethnogenezis tárgyalásánál okvetlenül ki kell térnem az ethnogenezis kérdésének egy leszűkített értelmezésére. Más összefüggésben már foglalkoztam ezzel a kérdéssel, de itt ismét hangsúlyoznom kell. A magyar nép történetének a tárgyalásában kutatóink beleesnek abba a hibába, hogy megfedekeznek a magyar honfoglalás előtt hazánk területén élt őslakosságról, holott a magyar nép története nemcsak annak a népnek a történetével egyenlő, amelyik az időszámításunk utáni I. évezred végén hazánk területére bevándorolt, hanem megszakítatlan folytonosságban hozzátartozik az itt talált őslakosság története is, a szlávokon és avarokon át visszafelé számítva egész a legrégibb időkig. Anélkül, hogy azonosítanánk magunkat az ú. n. kultúrtörténeti iskola módszerének hibájával, amely a római intézmények továbbélését mutatja ki a római birodalom bukása után — azonban éppen a sztálini útmutatás alapján rá kell mutatnunk a római birodalmat alkotó törzsek és népek szerepére a birodalom bukásában; a határvidéknek a népvándorlás korában »barbár« telepesekkel való megszállására és ezeknek a népeknek a továbbélésére az avar-szláv hódítás korában, amelyre éppen az idei (1951. évi) ásatások szolgáltatnak bizonyítékot (Keszthely—Fenekpuszta—Zalavár). Természetesen nyomatékosan ki kell emelni ebben az összefüggésben hazánk szláv lakosságának nagy jelentőségét a honfoglalás előtt. Ezt a problémát a mult rendszer alatt tendenciózusan elhanyagolták és ebben a problémakörben ugyancsak a fentjelzett ezévi kutatások hoztak döntő eredményeket.

Ez a helyzet az ethnogenezis kérdésében hazai vonatkozásban Sztálin nyelvtudományi cikkeinek fényénél.

Sztálin megállapításai az alapról és a felépítményről igen nagyjelentőségűek a marxizmus-leninizmus továbbfejlesztésében. Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a nyelv felépítmény-e az alapon, Sztálin az alap és felépítmény problémáját nemcsak a nyelvtudomány, hanem általában a marxista-leninista elmélet szempontjából egyszersmindenkorra tisztázta.

Az alap és felépítmény kérdésében általában rengeteg zűrzavar uralkodott. Ez a sok zavar onnan származott, hogy »az alapot gyakran azonosították a társadalmi élet anyagi feltételeinek összességével, a felépítményt a társadalmi tudattal«. (J. Berman: Alap és felépítmény Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkái megvilágításában. Társadalmi Szemle 1951. 5. sz. 372. l.). Ebben a kérdésben is tehát az egyszerűsítés, a vulgarizálás uralkodott.

Sztálin megdönthetetlen érvekkel mutatott rá arra, hogy »az alap a társadalom gazdasági rendje, a társadalom fejlődésének adott szakaszában«. (Sztálin: *Marxizmus és nyelvtudomány. A szovjet nyelvtudomány kérdései* [Marr vita]. Szikra 1950. 223. l.) Tudományunk szempontjából óriási jelentősége van annak, hogy Sztálin nyomatékosan kiemelte itt az alap történetiségét. Ebből az következik, hogy a »gazdasági rend vizsgálatánál fel kell tárni minden társadalom — az ősközösségi, a rabszolgatartó, a hűbéri, a burzsoá, a szocialista társadalom — gazdasági alapjának sajátosságait«. (G. Alexandrov: *A leninizmus kincsestárának újabb nagyjelentőségű gazdagítása. Társadalmi Szemle* 1950. 9. sz. 673. l.). Ennél világosabb munkaprogrammot az archeológia részére kitűzni nem is lehetne, mert különösen az őstársadalmakra nézve, amikor még írásbeliséggel nem rendelkezünk, az archeológiai anyag az elsőrendű forrás (nem feledkezve meg természetesen az ethnográfáról sem), amelynek alapján következtetni tudunk az egyes társadalmi korszakok gazdasági alapjára.

Sztálin nyelvtudományi munkáinak egyik legnagyobb eredménye a felépítmény fogalmának, sajátosságainak, az alap és felépítmény viszonyának tisztázása volt. Ezeket a kérdéseket igen alaposan megvitatták már, tárgyalásunk szempontjából tehát csupán két döntő megállapítást szeretnék kiemelni. Az egyik: »Minden alapnak megvan a saját, a neki megfelelő felépítménye... Ha megváltozik és megszűnik az alap, akkor nyomában megváltozik és megszűnik a felépítménye, ha új alap jön létre, akkor nyomában létrejön a neki megfelelő felépítmény.« (Sztálin i. m. 223. l.). A másik: a felépítmény aktív jellegéről szóló sztálini tanítás.

Az első tételben ki kell emelni a felépítmény történeti jellegét, azt, hogy a felépítmény rövid ideig él, az adott alap megszűnésével és eltűnésével ez is eltűnik. A felépítmény egyes elemei azonban túlélhetik a nekik megfelelő gazdasági alapot, különösen, »ha a következő társadalmi alakulat szintén antagonisztikus osztályok alakulása.« (J. Berman i. m. 374. l.). Ez különösen az ősvallások és ezek emlékei tanulmányozásánál igen fontos momentum.

Az előzőekben beszéltünk már arról, hogy különösen az őstársadalmakra vonatkozólag az archeológiai anyag (ismét hangsúlyozva az ethnográfia jelentőségét) szinte az egyetlen forrás az egyes társadalmi korszakok gazdasági alapjára nézve. Természetesen ugyanebből az anyagból tudunk és kell is következtetnünk az illető korszak politikai, jogi, vallási, művészeti és filozófiai nézeteire, egyszóval felépítményére. A mi kezünkben azonban az illető korszak anyagi kultúrájának emlékei, termelőeszközei vannak. Márpedig Sztálin nyomatékosan kiemeli, hogy »a felépítmény nincs közvetlen kapcsolatban a termeléssel, az ember termelő tevékenységével. Csak közvetve, a gazdasági életen keresztül, az alapon keresztül van kapcsolata a termeléssel. Éppen ezért a felépítmény a ytermelőerők fejlődésének színvonalában beállott változásokat nem egyszerre és nem közvetlenül, hanem az alapon végbement változások után, a termelésben történt változásokon, az alapon már végbement válto-

zásokon keresztül tükrözi». (Sztálin i. m. 227—228. l.). Vagyis — amint arra Fogarasi Béla akadémikus mutatott rá (Az alap és felépítmény kérdése Sztálin újabb munkáinak megvilágításában. Társadalmi Szemle 1951. 3—4. sz. 277. l.), — teljesen helytelen lenne a termelőerők változásaiból közvetlenül levezetni a felépítmény változásait. Ez az archeológia nyelvére lefordítva azt jelenti, hogy a kezünkben lévő termelőeszközök változásából, fejlődéséből közvetlenül, például az őstársadalmak művészeti, vallási, rituális temetkezési stb. viszonyaira való következtetés »a marxizmus dogmatikus értelmezésének egy, nevezetesen technicizmusba és ökonomizmusba torkoló fajtája, melyet Sztálin oly kérlelhetetlenül ostoroz«. (Fogarasi i. m.). Mi tehát a teendő? A termelőeszközökből rekonstruálnunk kell a termelési viszonyokat, vagyis az alapot az adott történelmi korszakban, s így az alaphoz kell következtetnünk az illető korszak ideológiájára és intézményeire. Egy negatív példával megvilágítva a dolog mindjárt világossá válik. Egyes külföldi szerzők, akik pl. a római császárkori Egyiptom és Kis-Ázsia gazdaságtörténetével foglalkoznak, a rabszolgatársadalom viszonylag fejlett anyagi kultúrájából, termelési eszközeiből, — amelyeknek fejlettségét az írásos források is megerősítik — Egyiptom és Kis-Ázsia kapitalizálódásáról beszélnek a rabszolgatársadalom viszonyai között. Nyilvánvaló, hogy ebben az esetben ezek a burzsoá szerzők meg sem kísérelték megvilágítani Egyiptom és Kis-Ázsia társadalmi viszonyait.

A termelőeszközökkel kapcsolatban még egy rövid kitérést kell tennünk. Sztálin a nyelv és felépítmény különbözőségét tárgyalva, azt mondja, hogy a nyelv az egész társadalmat, a társadalom minden tagját egyformán szolgálja, osztályhelyzetüktől függetlenül. »A nyelv etekintetben elvileg különbözik a felépítménytől, nem különbözik azonban a *munkaeszközöktől* (Kiemelés tőlem, F. F.), teszem azt a gépektől, amelyek egyaránt szolgálhatják mind a kapitalista, mind a szocialista rendet.« (Sztálin i. m. 226. l.). Más helyen: »... a munkaeszközök ... mintegy közömbösséget tanúsítanak az osztályok irányában és egyaránt szolgálhatják a társadalom különböző osztályait, a *régieket éppúgy, mint az újakat*« [Kiemelés tőlem F. F.]. (Sztálin: A nyelvtudomány néhány kérdéséhez. A szovjet nyelvtudomány kérdései. [Marr-vita] 292. l.). Rendkívül óvatosan kell tehát bánnunk a kezünkben lévő, a különböző társadalmi korszakokból származó termelési eszközökkel, mert ezeket a termelési eszközöket és a technikát az új termelési viszonyokban is felhasználja az ember; ezek az emberiség fejlődésében az »anyagi folytonosságot« képviselik. Az egymásután következő kultúrák tanulmányozásánál tehát ezt a tényt figyelmen kívül hagyni súlyos hibát jelentene. Konkrét példán megvilágítva: pl. az agancskapát az ősközösségben is használja az ember, mint földművelési eszközt, viszont megtaláljuk a bronzkorban is, a rabszolgatársadalom kialakulásának viszonyai között, nem is beszélve pl. a különböző fémeszközökről, melyek közül igen soknak ősi formái még az ősközösségi társadalom kőeszközeire mennek vissza, ők maguk pedig az ősközösségi társadalom bomlásának viszonyai

között kialakulva, szinte változatlan formában máig is élnek (balta, csákány, olló stb.). Rendkívül óvatosan kell ilyen szempontból értékelni a retardáció jelenségét is, vagyis egy-egy felszerelési tárgy, eszköz lappangó továbbélését és újbóli feltűnését már sokkal fejlettebb viszonyok között, amikor esetleg az illető tárgy ilyen előfordulása szinte anachronizmusként hat.

Rátérek most a felépítmény aktív jellegének tárgyalására, természetesen nem általánosságban, hanem előadásom célkitűzése szempontjából.

Sztálinnak a felépítményre vonatkozó megállapításaiából két tételt emelek ki:

a) »Minden alapnak megvan a saját, neki megfelelő felépítménye.« (Sztálin i. m. 223. l.).

b) »Az alap éppen azért hozza létre a felépítményt, hogy ez szolgálatára legyen, hogy tevékeny segítséget nyújtson neki kialakulásában és megerősödésében, hogy tevékenyen küzdjön a régi, önmagát túlélő alapnak és régi felépítményének felszámolásáért.« (Sztálin i. m. 224. l.).

Ezek a tételek módot adnak nekünk arra, hogy elvi síkról kiindulva megvizsgáljuk az elmúlt rendszer régészeti tudományát és jellemző szimp-tómaát, s ennek kapcsán — ha az még szakembereink előtt kétséges lenne — behozzunk az archeológiának, mint történettudománynak a felépítmény jellegét.

A szovjet archeológusok körében lefolyt vitákban igen sok szó esett a polgári tárgykutatásról: »A szovjet régészek harcoltak a polgári »tárgytudomány« ellen, amely abban áll, hogy a tárgy tanulmányozása öncélúvá válik, és hogy a tárgyat a mintegy sajátját képező önálló fejlődésében tanulmányozzák, kiszakítva azokból a történeti feltételekből, amelyek között létrejött.« (Sztálin elvtárs nyelvtudományi munkásságának jelentősége a szovjet régészetre. V. D. I. 1951. 2. sz. 3—11. l.). Az egyik felszólaló pedig beszélt azokról a formalistákról, »akik semmit sem akartak látni a kiásott cserepek mögött«. (B. M.: Sztálin elvtárs a nyelvtudomány kérdéseiről írott cikkeinek megvitatása a Szovjetunió Tud. Ak. Történeti Intézetében. V. D. I. 1950. 4. sz. 196—201. l.).

Ilyen polgári tárgykutatás dominált nálunk is a régészeti irodalomban az elmúlt rendszer idején. Konkrét példa: ha valaki végignézi a *Dissertationes Paannonicae* című monográfia sorozatunk köteteit, egy-két tiszteletreméltó kivételtől eltekintve, — ezek a monográfiák tipikus példái a történeti szemlélet nélkül szükkölködő, a tipológián túl semmit meg nem látó munkának. — Nem szeretném, ha szavaim tévedést keltenének, itt nem a tipológiának, mint primér régészeti feldolgozó módszernek az elítéléséről vagy elvetéséről van szó. Ennek szükségességét mindenki elismeri. Elismerik a szovjet régészek is. »Figyelemmel fordulni a tárgyak, a munkaeszközök, a fegyverzet, a keramika, a régészeti leletek rendszerezése, osztályozása és kormeghatározása felé — ez olyan fontos mozzanat minden régész munkájában, amely nélkül nem lehetséges egyetlen

pontos és megalapozott történeti következtetés sem.» (V. D. I. 1951. 2. sz. i. helye). De éppen az volt ezeknek a magyar munkáknak a hiányossága, hogy szerzőik nem jutottak történeti következtetésekre. Illetve ennél a monográfiasorozathoz rendkívül jellemző egyéni íz érezhető, azt hiszem rokon azzal, amelyet Sztálin, mint arakcejevi rendszert olyan élesen elítél. Ezeket a tanulmányokat éppen azzal a céllal iratták, hogy szerzőik egy-egy részletet dolgozzanak fel anélkül, hogy az egészből valamit is látnának és csupán anyagot szolgáltatassanak a kötetek »szpiritusz rektorak« számára, hogy ő vonja le belőlük a történeti következtetéseket. (Hogy milyeneket, erre később még visszatérek.) Így jó példát szolgáltatnak a tudományos eredmények kisajátítására.

Ez a tudomány a »tisztá tudomány«, a polgári objektívizmus mezébe öltözködött. Ez az objektívizmus azonban — amint Lukács György akadémikus más összefüggésben rámutatott — mást takart: »Amikor pedig a rothadó imperializmus irodalma és művészete holmi »objektívizmus«-t hirdet, úgy ez csak képmutató formája minden társadalmi átalakulás, minden haladás, az új, születő társadalmi rend alattomos megrágalmazásának.« (Lukács György: Irodalom és művészet mint felépítmény. Társadalmi Szemle 1951. 9. sz. 717. l.). Így van ez a tudományban is és így volt a magyar régészetben is. Nézzük meg, mi módon?

A magyar régészetben a reakciós burzsoáideológia számos hajtása burjánzott. Ennek egyik megnyilvánulási formája az volt, hogy a magyar régészeti kutatás alátámasztója lett a szomszéd népek ellen folytatott reakciós, nacionalista-sovinisza uszításnak. Ebben a kérdésben persze a »pártatlan, tiszta tudományosság« alapján állanak a problémával foglalkozók, holott világosan láthatjuk az idevonatkozó irodalomból, hogy teljes mértékben alátámasztói és »tudományos« megalapozói lettek a burzsoá nacionalista irredentizmusnak. Ennek egyik főképviselője volt az a fentemlített szakemberünk, aki többek között ilyen történeti következtetésekre használta fel az általa összegyűjtetett tárgyi régészeti anyagot. — Ezen az úton a magyar régészet egy-két cikkben egészen a legsötétebb fasiszta ideológiáig jutott el.

Nézzünk meg egy másik problémát: a szláv kérdés kutatását. A régészeti irodalomban a magyarországi szlávok kérdésevel szinte senki sem foglalkozott. Ezt nem tekinthetjük véletlennek! Igen nagy szerepe volt ebben a mult rendszerben a Szovjetunió és a szomszédnépek irányában tanúsított féktelen gyűlöletnek. Ebben a helyzetben Magyarországon a szláv kultúrával foglalkozni a honfoglalás előtti szláv lakosság emlékanyagát kutatni — egyenlő lett volna a »hazaárulással«. Ezzel áll összefüggésben az is, hogy a szlávoknak a szerepét kisebbiteni igyekeztek és kétségbe vonták államalkotó képességét is. Különösen világosan jut ez kifejezésre régészeti irodalmunkban, azokban a munkákban, amelyek a bulgáriai szlávok és a bolgár-törökök viszonyával foglalkoznak. Ezek a bolgár-török uralkodó réteg dominálását igyekeznek bebizonyítani és ennek államalkotó képességét emelik ki, mint hogyha az államalkotó képesség

egyik népből *eredendően* hiányozhatnak, a másik népnek pedig *releszületett tulajdonsága* lenne. Mi más ez, mint a reakciós rassz-elmélet egyik megjelenési formája. Azt hiszem, teljes mértékben felesleges hangsúlyozni ennek az elméletnek a tarthatatlanságát és a felszabadulás után végzett szláv kutatásaink ezze gyökeresen ellenkező eredményeit. Ezekben a kutatásokban részt vesz most az a kutatónk is, aki a szláv kérdésben a felszabadulás előtt negatív álláspontot foglalt el.

Közvetlen a felszabadulás előtt a honfoglaló magyar nép társadalmi viszonyairól írott művekben megnyilatkozott az a »mélymagyar«, idealista társadalomszemlélet, amely értelmiségi körökben akkor uralkodott, s amely egyes esetekben »a miszticizmusba torkollott«.

Az elmúlt rendszer régészeti tudományának ezek a szimptomái azt bizonyítják, hogy a monopolkapitalizmus korszaka alapjának megvolt a neki megfelelő felépítménye a mi tudományunkban is, amely szolgálta ezt az alapot. Ebből is világossá lehet bárki előtt a régészetnek, mint történettudománynak felépítményi jellege.

Sztálin nyelvtudományi munkáiban azonban van egy olyan tétel, amelyik óvatosságra int tudományunk eddigi eredményeinek értékelésében. Idézem: »N. J. Marr a nyelvtudományba a marxizmussal össze nem egyeztethető, szerénytelen, pöffeszkedő, fennhéjázó tónust vitt be, amely mindannak pusztá és könnyelmű tagadására vezet, ami a nyelvtudományban N. J. Marr előtt volt.« (Sztálin i. m. 247. l.) Ezt fogalmazta meg egyik tanulmányunk a következő módon: »Sztálin figyelmeztetett arra, hogy a forradalmi fordulat nem áll ellentétben a történeti fejlődés értékes, a haladást szolgáló eredményeinek elismerésével és felhasználásával.« (Fogarasi Béla i. m. 279. l.)

Teljesen hamis és ferde képet rajzolnék a magyar régészet fejlődéséről akkor, ha eddigi fejlődésünkben nem mutatnám meg a haladó kezdeményezéseket, egyszóval nem becsülnénk meg haladó hagyományainkat. A magyar régészet igen dicső, fényes multra tekinthet vissza. Elég, ha utalok arra, hogy az első régészeti feltárás Magyarországon Budapesten 1778-ban történt. Mi büszkéek vagyunk arra, hogy a magyar régészet a múlt században már európai tekintélyt vívott ki magának és már 1876-ban a nyolcadik ősrégészeti világkongresszust, éppen a magyar régészet eredményeinek elismerésül, Budapesten tartották. (Annál szomorúbb azonban, hogy ennek, a számunkra bizonyára rendkívül becses irattárát és levelezését a mai napig sem dolgozták fel, sőt — tudomásom szerint — jelen pillanatig is lappang valahol.) Mi jogos büszkeséggel tekinthetünk az 1802-ben alapított Magyar Nemzeti Múzeumra, az 1859-ben megjelent Archeológiai Közleményekre és az 1869-ben megindított, máig is élő és világszerte ismert folyóiratunkra, az Archeológiai Értesítőre. A magyar régészet történetét olyan nevek jelzik, mint Pulszky Ferenc, Rómer Flóris, Hampel József, hogy csak a legkiválóbbakat és legismertebbeket említssem. Nekünk az elmúlt rendszer kutatásában is meg kell látnunk a haladó

elemeket és meg kell ezeket becsülnünk. A mult rendszer idején is akadt olyan kutatónk, aki ismerte a szovjet irodalmat és szert tett bizonyos vulgármaterialista gazdaság- és társadalomtörténeti szemléletmódra, de ennél tovább nem juthatott az akkori társadalmi viszonyaink között. Ezt a maga korában haladó-nak kell tartanunk, amiből persze nem következik az, hogy fejlődésünk mai fokán ne látnánk ennek az álláspontnak osztálykorlátait. Egyik komoly, nagy munka pl., amely a honfoglaló magyarságnál jelentős szerepet játszó fémművességgel foglalkozik, a bizánci kazár-hatás gyengülését, illetve az arab-normann hatás erősödését fejtegeti a levédiái magyárság fejlődésében, s megállapítja, hogy »a kelet-nyugati kereskedésben való részvétel a magyarságot az anyagi és kulturális jólét, továbbá a politikai hatalom olyan magas fokára juttatta, amelyhez hasonló fokot a következő ezer év alatt is alig ért el«. Persze ezekre és a még itt található egyéb megállapításokra joggal jegyezhetjük meg Molnár Erik a felszabadulás után: »E nyilvánvaló túlzások a materializmus vulgáris válfajából erednek, amely a történetet a tények konkrét elemzése nélkül, elvont ogalmak alapján vezeti gazdasági jelenségekre vissza«. (Molnár Erik i. m. 66. l.) (Persze teljesen más és fejtegetési körünkbe nem vágó kérdés, vajjon nincs-e itt szó a normann hatás túlértékeléséről a magyarság kialakulásában, amit pl. a szovjet kutatók a szláv népek, a szláv állam kialakulásában elvetnek). — Hibát követnénk el, ha nem becsülnénk meg például a szegedi egyetem, a kecskeméti s debreceni múzeumok igen tiszteletreméltó erőfeszítéseit a középkori elpusztult-magyar falvak kutatása terén akkor, amikor a hivatalos magyar kutatás rá sem gondolt és nem is támogatta ezeknek a feltárását. Az előzőekből egy sürgős feladatunk következik: a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Bizottságának a legsürgősebben napirendre kell tűznie a magyar régészet történetének megírását, hogy tudományunk történetében a haladó, a fejlődést előmozdító elemeket napvilágra hozzuk, mind az olyanokat, akiknek írásai megjelentek, mind pedig azokat, akiknek munkái valahol a kéziratárakban porosodnak, mivel soha közlésre nem kerülhettek; mert bizonyára lesznek ilyenek is.

Az előbbiekkal összefüggésben meg kell említenünk még egy másik problémát, ami különösen fiatalabb kutatóinkra vonatkozik: ez a régészet eddigi eredményeinek, tárgyi ismeretanyagának az elsajátítása. El kell sajátítanunk a régészetnek a kapitalizmus idején elért eredményeit, mert csak így tudjuk a szocialista alapnak megfelelő, új, korszerű régészeti tudományt kialakítani. Nálunk is beleestek a »trogloditák« hibájába, amikor pl. a felszabadulás után a művészettörténész hallgatók az egyetemen el akarták égetni a polgári művészettörténeti munkákat. Utalnunk kell itt Leninnek arra a közismert és sokat idézett mondására: »Ha nem értjük meg világosan, hogy proletárkultúrát csak akkor lehet építeni, ha pontosan ismerjük az emberiség egész fejlődése során létrehozott kultúrát... — hogyha ezt nem értjük meg, nem is fogjuk ezt a feladatot megoldani... A proletárkultúrának ama felhalmozott tudás törvényszerű fejlődése útján kell létrejönnie, melyet az emberiség a kapitalista

társadalom, a földesúri társadalom, a bürokratikus társadalom nyomása alatt dolgozott ki.» (Lenin: Az ifjúsági szövetségek feladatai. Lenin—Sztálin: Az ifjúságról. Szikra. Bp. 1950. 117. l.). Ez különben világosan benne van Sztálin cikkében is, amikor élesen elítéli Marrék pöffeszkedő, megvető magatartását a nyelvtudomány korábbi eredményeivel szemben és szembeállítja ezzel azt, hogy Marx és Engels megbecsülték a filozófia addig elért eredményeit.

Leninnek a fenti megállapításai különösen vonatkoztathatók az archeológusokra, akik az emberiség csaknem egész történetének kultúráját tanulmányozzák. Világos, hogy ismerniök kell tehát azt a tárgyi anyagot, amit a kapitalizmus korának tudománya az őstársadalmakról felhalmozott.

E kitérők után folytassuk tovább a felépítmény aktív jellegének tárgyalását. — A Szovjetunió történelmi jelentőségű győzelme megdőntötte hazánkban a kapitalizmust, az alap forradalmi változáson ment keresztül. »Ebből következik az új társadalmi rend számára a feladat: A burzsoá ideológia maradványait az emberek tudatában, a kultúrában, irodalomban, tudományban szintén felszámolni.« (Fogarasi Béla i. m. 272. l.). Az új alap létrehozza tehát az új felépítményt és az »miután létrejött, hatalmas cselekvő erővé válik, tevékenyen hozzájárul alapjának kialakulásához, megerősödéséhez, mindent megtesz, hogy segítsen az új rendnek a régi alap és a régi osztályok felszámolásában és megszüntetésében«. (Sztálin i. m. 224. l.) Tudományunknak mint történettudománynak hazánk földje régi történetének *igazi* megvilágításával és a mult tudatosításával aktív szerepet kell tehát vállalnia a szocialista társadalom építésében és az ennek megfelelő új felépítmény kialakulásában.

Hogyan tükrözi vissza tudományunk azt a forradalmi változást, amely hazánkban a társadalmi viszonyokban lejátszódott? Hogyan fejlődött a magyar régészet, történt-e változás a magyar régészet irányában a felszabadulás után? Meg kell őszintén mondani, jelentős változás történt ugyan, de ezzel a változással még nem lehetünk túlságosan megelégedve.

Ilyen változás történt a gyakorlati kutatás terén, ahol az eddigi tervszerűtlen, spontán munkát a *tervszerűen irányított* kutatás váltotta fel. Komoly eredményeink vannak azon a téren is, hogy sikerült életképes munkaközösségeket összeállítani, amelyek igen jó kollektív munkát végeznek az ásásokban, anyagfeldolgozásban. Tervásatásainkban résztvevő kutatóink egyre jobb szakmai és technikai felkészültséggel munkálkodnak. A közeljövőben a tudományos ellenőrzés vonalán is nagy lépéseket fogunk tenni, amennyiben az Akadémia Régészeti Bizottsága javaslatot tesz az ásatási jelentések kötelező benyújtására, nyilvános megvitatására, és csak az a kutató fog kapni további ásatási engedélyt, akinek a jelentését a Bizottság nyilvános vita után elfogadta. — Értékes és szép sikereket értünk el a kiállítások rendezése terén is. Tervszerűség nyilvánul meg a feldolgozó munkában is. Beszelnünk kell azonban ennek a feldolgozó munkának a minőségéről.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában megjelenő »Acta Archaeologica« és az »Osztályközlemények« első régészeti száma komoly minőségi változásról beszél. Ezek a tanulmányok problematikájukat történeti perspektívába állítják be, módszertanilag is igyekeznek újat adni, elsajátítva az élenjáró szovjet archeológia módszereit. Komoly kísérletet tesznek az anyagból adódó társadalmi következtetések levonására. Két nagyobb monográfiánk közül az egyik hatalmas anyaggyűjtés befejezésekképpen, összefoglaló részében felhasználja a kérdésre vonatkozó szovjet irodalmat, a másik történeti értékelésben jelent újat.

De a régészeti irodalom *egész természetét* figyelembevéve, kimutathatók még a mult rendszer maradványai. Így felfedezhető a történeti szemlélet hiánya, a részletproblémákban való elmerülés anélkül, hogy abból valaha is összefoglaló munka születne. Igen gyakori az értékeléstől való tartózkodás, ami abban nyilvánul meg, hogy kutatóink nagy többsége megelégszik pusztán adatközlő dolgozatok megírásával. Ezt különösen folyóiratunk, az Archeológiai Értesítő tükrözi. Kísért még a tudomány osztályfeletti, idealista felfogása is, amely azt a nézetet vallja, hogy az archeológiának, mint a régmúlt korok történetével foglalkozó tudománynak, mentesnek kell lennie a »politikától«, ami alatt a társadalmi kérdésekkel való foglalkozást értik nemcsak a tudományos közlésekben, hanem pl. a kiállításokban is. Komoly hiányosság szakembereink munkájában, hogy idegenkednek a népszerűsítő munkától, attól, hogy a tudomány eredményeit a legszélesebb dolgozó tömegeknek átadják. Ez még a régi elefántesonttoronyba húzódó tudomány árnyéka. Ezeket a problémákat őszintén fel kell tárni, nem elhallgatással, hanem az okok elemzésével kell a bajon segíteni. Mi tehát ennek a helyzetnek az oka?

Egyik oka éppen a mult rendszer alatt kialakult metodika továbbélése és a szovjet tudomány módszereinek a nemismerése. A szovjet régészek vitáiban is fontos helyet foglal el a tudomány helyes, marxista módszerének kialakítása. »A mi feladatunk nemcsak az, hogy teljes figyelemmel forduljunk a forráskutatási kérdések felé, hanem az is, hogy ezen a területen a kutatásoknak olyan új módszertanát fejlesszük ki, amely a tudomány legújabb eredményein épül fel.« (V. D. I. 1951. 2. sz. i. helye.) Foglalkoznunk kell tehát az új szovjet régészeti metodika elsajátításával, egyszersmind vitát kell rendezni a magyar régészet módszertani kérdéseiről.

Második hiba éppen az elvi viták hiánya. Ennek a legjellemzőbb példája, hogy Sztálin cikkeinek megvitatása még a mai napig sem történt meg egyetlen régészeti tudományos fórumon sem, holott »sem nőféle tudomány nem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül« (Sztálin i. m. 245. l.). A szovjet régészek, történészek, ethnográfusok, nyelvészek stb. felismerték a vita nagy jelentőségét és »ez jelentős élénkséget hozott a tudományos életbe s egy sor fontos kérdés megoldásához vezet«. (I. V. Sztálin nyelvtudományi munkáinak jelentősége a szovjet történettudomány számára.

Voproszi Isztorii 1951. 7. sz. 3—9. l.). Ezt a példát sürgősen követnünk kell és az Akadémia Régészeti Bizottságának tervezetet kell kidolgoznia Sztálin cikkei tanulságainak értékesítéséről az egyes tudományterületeken (pl. ősrégészet, egyiptológia, klasszika archeológia, középkori régészet területén stb.).

Az elvi viták hiánya a legszorosabban összefügg a kritikai szellem elégtelenségével, az önkritika hiányával. A felszabadulás óta eddig még nem foglalkoztunk komolyan a magyar régészet eddigi eredményeinek bírálatával, s csupán egy magyar régész bírálta meg eddig egyik megjelent munkáját. Ez a bírálat dicsérendő, mint első kezdeményezés, de a bírálat mélységével szemben még komoly kifogásokat támaszthatunk. Ismételjük Sztálin elvtárs szavait: »Mindenki tudja azt, hogy semmiféle tudomány sem fejlődhet... a kritika szabadsága nélkül.«

Hogy ezeket a hibákat ki tudjuk küszöbölni, kutatóinknak el kell sajátítaniok az élenjáró marxista-leninista elméletet. Ezen a téren igen komoly lépéseket tettünk, a különböző tanfolyamokon folyik a marxizmus-leninizmus elméletének elsajátítása. Ifjúságunk megismerkedik a marxizmus-leninizmussal az egyetemen, de idősebb kutatóink is igen dicséretreméltó erőfeszítéseket tesznek, hogy a marxista-leninista elméletet elsajátítsák.

»A következő láncszem abban áll, hogy tudományos életünk új kereteit új eszmei tartalommal töltsük meg. S ennek feltétele az, hogy a tudományos kutatás nálunk is a dialektikus materializmus világnézetének biztos alapjára támaszkodjék.« (Fogarasi Béla: Tudományos életünk időszerű kérdései. Társadalmi Szemle 1950. 11. sz.). Csak így lehet a marxista-leninista szellemű régészeti tudományt hazánkban is megteremteni.

Csak ekkor tudja a magyar régészet harcosan szolgálni a szocialista társadalmat, ekkor vesz részt aktívan az új alap kialakításában, ekkor segít harcosan az új rendnek a régi alap és a régi osztályok felszámolásában.

A magyar régészet a felszabadulás óta soha nem látott anyagi támogatást, előlegezett bizalmat kapott. Dolgozó népünk joggal várja ennek a befektetett tőkének a kamatait mind a tudományos feldolgozásokban, mind a kiállításokban és népszerűsítő munkában. Pártunk, dolgozó népünk elvárja, hogy tudományunk kivegye részét az osztályharcból, a kultúrforradalomból. Az apolitikus tudomány és apolitikus kiállítások hirdetői ellenségei tudományunk fejlődésének és a kultúrforradalomban a közömbösség álláspontjára akarnak helyezkedni. Ezeknek nyomatékosan emlékezetébe idézzük Sztálin szavait: »Mihelyt a felépítmény a maga alapja aktív védelmének álláspontjáról a közömbösség álláspontjára helyezkedik saját alapja irányában és egyforma magatartást tanúsít az osztályok irányában, legott elveszti felépítmény minőségét és megszűnik felépítmény lenni.« (Sztálin i. m. 224—225. l.). A magyar régészet erre a szerepre nem vállalkozhatik és nem azonosítja magát, sőt felveszi a harcot az apolitikus tudomány hirdetőivel.

Éppen az értékeléssel kapcsolatban azonban komoly veszély fenyeget bennünket: a tárgyi anyaggal kellőképpen alá nem támasztott értékelés és következtetés veszélye, amely a sematizmushoz vezet. Marr hamis tanításainak igen lényeges eleme volt a sematizmus, a történeti fejlődés problémáinak leegyszerűsítése, kész szkémák ráerőszakolása egy-egy korszak fejlődésének magyarázatára. Ilyen volt pl. a stadialitás elmélete a nyelvek, a népek fejlődésében. Ezt a sematizmust a szovjet régészek és történészek súlyosan elítélik: »A mester-séges és koholt stádiumok csupán kizökkentették a kerékvágásból a tudományos ifjúságot, s nem is csupán az ifjúságot; útjában álltak a valóban tudományos marxista-leninista analízisnek, a történeti problémák helyes felvetésének és e problémák helyes megoldásának.« (V. D. I. 1950. 4. sz. i. helye). Másutt: »A régészek Marrnak köszönhetik, hogy tudományukban egy egész korszakot az elvont szociologizálás és a pusztá elméletieskedés jellemez. Előre kiagyalt szkémába kényszerítették bele a konkrét anyagot, ahelyett, hogy azokat az objektív következtetéseket vonták volna le, amelyek magának az anyagnak a tanulmányozásából adódnak. Így tehették fel azután, hogy a történeti fejlődés egy bizonyos fokán csodálatos átváltozással egy ugrás eredményeképpen egyik nép átalakul egy másikká. Ilyenek a kimmereknek szkítákká, a szkítáknak szarmatákká, a szarmatáknak gótokká stb. való „stadialis átalakulásairól“ szóló elgondolások.« (V. D. I. 1951. 2. sz. i. helye).

Nálunk a stadialitás-elmélet nem vert gyökeret, ellenben más vonalon jelentkezett a sematizmus veszélye. Jelentkezett különösen kiállításainkban, mégpedig úgy, hogy kialakult egy kiállításrendezési szkémánk és ahhoz igazítjuk a kiállítások anyagát. Ennek a hibának a kialakulásában saját magamnak is részem van. Világos, hogy éppen fordítva kell a dolgot csinálnunk: a magyar föld egész anyaga fejlődésének az ismeretében egy-egy táj, vidék, konkrét régészeti anyagának az alapján, az anyagból adódó fejlődést kell ábrázolni, s ez így lesz összhangban a marxista klasszikusoknak a társadalmi formák fejlődéséről szóló tanításával.

A sematizmus másik fajtája különösen ifjabb generációnknál jelentkezik: következtetések annyira általánosak, hogy félő, hogy minden cikkből — bármilyen tárgyú legyen is, — ugyanazok a konklúziók vonhatók le. Például hozhatjuk fel azt, hogy egy klasszika-archeológus és egy ősrégész, teljesen más történelmi korszakokkal foglalkozva, úgy rajzolják meg a kort — igen sok esetben komoly munkával — míg végre mindketten eljutnak ahhoz az általános következtetéshez, hogy a letűnt társadalmak átadják a helyüket egy másiknak, ami mindenki előtt magától értetődik.

Mindezekből azt a tanulságot kell levonnunk saját munkánk számára, hogy értékelésre törekedve ne essünk az ellenkező végletbe: *csak a konkrét, tárgyi anyagból adódó* tanulságokat vonjuk el.

A Szovjetunióban Sztálin cikkei nyomán az egyes rokontudományok együttműködése is új fejhez érkezett el. Ezzel kapcsolatban szeretném

idézni a V. D. I. cikkét, amely többek között így foglalkozik ezzel a kérdéssel: »A régészek már régen érzik annak az égető szükségességét, hogy szoros tudományos érintkezésben legyenek a nyelvészekkel... Azonban olyan pangás mellett, mint amilyen a nyelvtudományi vitáig a nyelvészet területén uralkodott és a nyelvészeknek — Marr tanítványainak — csaknem teljes tudományos terméketlensége mellett nehezen lehetett tényleges eredményeket várni a régészek és nyelvtudósok ilyen együttműködésétől. Sőt, a tények azt mutatják, hogy az ilyen 'együttműködés' nagy károkat okozott a szovjet régészeknek. Most azonban az ókori történészeknek és régészeknek szoros kapcsolatot kell létesíteniök a nyelvészekkel és nemcsak fel kell használniok azok tudományos eredményeit saját problémáik megoldásához, hanem segítséget is kell nyújtaniok a nyelvészeknek abban a nagy munkában, amely azoknak most osztályrészül jutott... A történészek és régészek segítsége nélkül a nyelvészek nem tudnak megoldani számos problémát, különösen pedig nem egyik vagy másik nyelv eredetének igen fontos problémáját.« (V. D. I. 1951. 2. sz. i. helye.) Kiegészíthetjük ezt az ethnográfusokkal való együttműködéssel is, amely igen értékes eredményeket hozhat az őskor tanulmányozásában, valamint igen sokat várunk tőle a középkori magyar nép életének kutatása terén is. Maga Sztálin is különböző tudományterületekről hoz példát nyelvtudományi cikkeiben, pl. a történelem, néprajz, nyelvészet stb. területéről. Mi teljes mértékben csatlakozunk a szovjet régészek megállapításához, hogy a népek eredetét hiba lenne csak régészeti adatok alapján tanulmányozni. A különböző rokontudományok együttműködéséről mi már sokat beszéltünk, de — meg kell őszintén mondani — ezen a téren jóformán még semmi sem történt. Ezen az állapoton közösen elkészített konkrét munkatervvel sürgősen változtatni kell.

Sztálin nyelvtudományi cikkei világosan meghatározzák a nyelv fejlődésének útját »a nemzeti nyelvektől a törzsi nyelvekhez, a törzsi nyelvektől a népek nyelvéhez, a népek nyelvétől a nemzeti nyelvekhez«. (Sztálin i. m. 229 l.). Sztálin cikkeinek ez a tétele a legszorosabb kapcsolatban áll a történeti periodizáció kérdésével. Ez a probléma a sztálini tételek megvitatásánál fel is merült a Szovjetunióban, ahol a történeti periodizáció körül igen sok, hosszú és termékeny vita folyt és most ezek a viták ismét felújulva számos, értékes szemponttal fogják gazdagítani a szovjet történettudományt. Sőt a legfrissebb szovjet irodalomból látható, hogy szó van a Morgan—Engels-féle periodizáció revideálásáról is éppen annak alapján, hogy Engels művének (A család, a magántulajdon és az állam eredete) megjelenése óta olyan jelentékeny régészeti és néprajzi anyag gyűlt össze, mely szükségessé teszi ennek a periodizációnak a felülvizsgálását. (Sz. P. Tolszov : A Szovjetunió Tud. Ak. Néprajzi Intézete munkái átszervezésének eredményei Sztálin »Marxizmus és a nyelvtudomány kérdéseik« című munkája világánál. Szovjetszkaja Ethnografia, 1951. 3. sz. 3—14. l.). Természetesen ennek a vitának a kialakulását meg kell várnunk. — Sajnos, nálunk a felszabadulás óta is csupán egyetlen rövid cikk foglalkozott a periodi-

zációval, holott a gyakorlatban kritika nélkül elfogadtuk — én magam is — a Morgan—Engels féle őstársadalmi korszakbeosztás Tolszov-féle helyesbítését, bár ez a Szovjetunióban is vitatott és teljesen nyílt kérdés. Arra kell tehát törekednünk, hogy a múzeumainkban felhalmozott anyag alapján komolyan megvitassuk az egyes régészeti periódusokat hazánk speciális körülményeinek figyelembevételével. Erre két szempontból is szükség van : a) elérkezett az ideje annak, hogy a Szovjetunióban kialakult kronológiák figyelembevételével felülvizsgáljuk a mi, csupán a nyugateurópai időrendre támaszkodó kronológiánkat ; b) az egyes periódusok tárgyalásánál meg kell beszélni e periódusok jellemző sajátosságait, kormeghatározó ismertetőjegyeit, mivel egyes »modernizálók« hajlamosak arra, hogy pl. a kapitalizmus ismertetőjegyeit visszavetítsék a rabszolgatársadalom gazdasági életére, (amint már előbb is láttuk külföldi szerzőnél, de előfordult nálunk is).

Végül röviden szeretnék még foglalkozni egy konkrét kérdéssel az ókori Pannóniára vonatkozólag. Sztálin beszél az ókor és a középkor nagy birodalmairól és megállapítja, hogy azoknak nem volt meg a saját gazdasági alapjuk, mivel ezeket a különböző törzsek és népek konglomerátumai alkották. Ellenben ezeknek a törzseknek és népeknek megvolt a saját gazdasági alapjuk és saját nyelvük. Az ókori Pannónia gazdasági és társadalomtörténetének tanulmányozásánál ezt figyelembe kell vennünk, hogy a római-kori Pannónia különböző népeit »ne függönyözzék el a római despoták hivatalos évkönyvei« — amint a szovjet régészek vitájában ezt kifejezték. (V. D. I. 1951. 3. sz. 202—207. l.) Ezen a téren a magyar kutatás jelentős eredményeket ért el, régészeti öt éves tervünkben kifejezetten helyet kapott a római Pannónia népeinek vizsgálata és az őslakosság továbbélése a császárkorban. Ezen a területen a kutatás most is folyik és szép eredményeket ígér. — Hasonlóképpen folyik a kutatás, de még jobban el kell mélyíteni abban az irányban, hogy mit takar nálunk pl. a koraközépkori »germán« népnév, milyen ethnikai elemek alkották a hún- és az avar birodalmakat stb. — Meg kell említenem ezzel kapcsolatban egy tévhitet, amelyik fiatalabb kutatóinkat, egyetemi hallgatóinkat fogva tartja. Ezek azt hiszik, hogy a római régészettel való foglalkozás valami »reakció«, elítélendő dolog, ezért idegenkednek a római régészeti szaktól. Ennek a tévhitnek a gyökerét abban kereshetjük, hogy természetesen mi elítéljük a kultúrtörténeti iskola »kontinuitás-elméletét«, amely a »rómaiság« továbbéléséről beszél intézményeivel, kereszténységével, egyházszervezetével együtt (nyilván a rosszemlékű klebelsbergi szellem hatása alatt), — de ezt élesen el kell választani a római régészet igen nagyszámú és szép feladataitól, amelyek közül most néhányra maga Sztálin is rámutatott.

Befejezésül két dolgot szeretnék kiemelni. Az egyik : a magyar régészetnek rá kell térnie a minél szélesebb körű elvi viták útjára és a Sztálin cikkei nyomán felmerült problémákat az Akadémiai Bizottságnak nyilvános viták keretében kell megtárgyalnia. Ebben a vitában számítunk mind fiatalabb, mind pedig.

a dialektikus és történelmi materializmus elmélete és módszereinek alkalmazása iránt egyre nagyobb érdeklődést tanúsító és e módszerek konkrét alkalmazására egyre inkább törekvő idősebb kutatóink részvételére és támogatására.

A másik dolog : mi látjuk a magyar régészet nehézségeit, de ki kell emelnünk azt, hogy tudományunk területének nehézségei nem a stagnálás és fejlődésképtelenség, hanem a növekedés, a fejlődés nehézségei. A hibák helyes felismerése és a kijavítás útjának megjelölése, pártunk és dolgozó népünk támogatása, de legelsősorban Sztálin bölcs útmutatása a biztosítéka annak, hogy az »új kereteket új eszmei tartalommal« tudjuk kitölteni. Ez a magyar régészet legsürgősebb feladata.

HOZZÁSZÓLTAK :

Banner János egyetemi tanár,

Belényesi Márta, az Országos Történeti Múzeum tudományos munkatársa,

Dobrovits Aladár : az Iparművészeti Múzeum főigazgatója,

Harmatta János egyetemi docens,

László Gyula, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának osztályvezetője,

Radnóti Aladár, a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának osztályvezetője.

Szilágyi János, az Országos Szépművészeti Múzeum Antik-osztályának vezetője,

Tóth István egyetemi tanár.